

PUO KA KHOMESHENARA YA SARS EDWARD KIESWETTER KOPANONG YA BOPHATLALATSI BA DITABA KA LABOBEDI LA 5 MOTSHEANONG 2020

*KE KOPA HO QALA KA HO KOPA TSHWARELO HOBANE KE FUPERE TSE NGATA TSEO
KE BATLANG HO DI AROLELANA LE LONA MMOHO LE SETJHABA KA KAKARETSO*

DIHLOOHO TSA DITABA:

A. Karabelo ya SARS diphephetsong tsa jwale tsa Covid-19

1. Ditlhophiso tsa tshebetso
2. Botsamaisi ba Pokello ya Lekgetho

B. Sehla sa ho Faela sa Lekgetho la Lekeno la motho ka bomong sa 2020/21

C. Kgutsufatso e mabapi le diketsahalo tsa dikgwedi tse 12 haesale hoba ke qale ho sebetsa mona ka la 1 Motsheanong 2019

Ke a le dumedisa le ho le amohela kopanong ena ya rona ya bophatlalatsi ba ditaba. Ho na le tse ngata tse fetohileng dikgweding tse 2.5 tse fetileng ho fihla sehlohlolong sa selemo se neng se itshupile ka diphephetso tse ngata le pele ho COVID-19 mmoho le theoha ha maemo a rona a tsa botsetedi. Re se re le dibekeng tse 5 tsa selemo se setjha sa ditjhelete mme mathata a se ntse a qala ho hlahella ka nako eo Mmuso o le kang ho tlisa botsitso pakeng tsa diphephetso tsa bophelo bo botle le lefu ka nqa e nngwe, mmoho le diphephetso tsa phedisano le ikonomi ka nqa e nngwe.

Ke batla ho qala ka diphephetso tsa jwale tse tliwang ke Covid-19, haholoholo ka moo e bileng le kgahlamelo ka teng ditlhophisong tsa rona tsa tshebetso mmoho le maikutlo a rona a mantlha a mabapi le kgahlamelo ya sena dipokelong tsa lekgetho.

1. DITLHOPHISO TSA TSHEBETSO TLASA COVID-19

Lefatshe, Afrika Borwa le SARS ka ho qolleha re tobane le diphephetso tse kgolohadi mme re iphumana re le moo re sokang re fihla teng. Di sa qala, ke batla ho bolela hore le ha re iphumana re le moo re sokang re fihla teng pele, seo ha se bolele hore o motho o lokela ho tswela pele ntle ho ba le moralo. Sena se mpa se bolela hore o tswela pele ka tlhokomelo e kgolo, o sebedisa bopaki bo teng mme o dula o fadimehetse lesedi le letjha mme hwa bohlokwa o bontsha boikokobetso, tjantjello ya ho ithuta mmoho le bokgoni ba ho fetofetola tsela eo o etsang dintho ka yona ho latela ka moo boemo bo leng ka teng.

Ke tsela eo rona re leng SARS re ntse re tswela pele ka yona mme ke batla ho leboha basebetsimmoho ba ileng ba ikakgela ka setotswana ho menahane mme sena se bakile hore SARS e tle ka karabelo e loketseng ho arabela diphephetso tsa jwale.

Tlisa Melawana ya Botsamaisi ba Qomatsi, Khomeshenara ya SARS e ile ya fuwa matla ho supa hore ke ditshebeletso dife tsa SARS tse lokelang ho nkuwa e le tsa bohlokwa. Ba bangata ba botsitse hore ke hobaneng ha SARS e le ya bohlokwa ka nako ena. Ho tjena, haeba ho ne ho na le nako eo ka yona re lokelang ho phetha thomo ya rona ka yona, ke hona jwale.

Ho feta le tse kileng tsa etsahala le pele ho mona:

1. Mmuso o hloka pokello ya lekgetho hore o tle o tsebe ho fana ka kimollo e hlokehang haholo dikgwebong le ho batho ka bomong, haholoholo le ho ba le masole a basebetsi ba bophelo bo botle, le basebetsi ba bang ba tsa bongaka le ba ka pele ntweng ena - boemo ba jwale ba ikonomi le bona bo hula ka thata.
2. Dikgwebo tse ngata le batho ka bomong ba hloka dipusetso tseo ba ka di leshwang - sena se hloka hore SARS e etse netefatso e hlokehang le ho tiisa hore mosebetsi o phethwa ka nepo ho thibela tse ka bakang kotsi mabapi le dipusetso tsena - ka bomadimabe re ntse re kopana le diketsahalo tse mabapi le tshebediso e mpe ya mokgwatshebetso wa pusetso.
3. Diofisiri tsa rona tsa Bolaodi ba Meedi di ile tsa lokela ho netefatsa hore disebediswa tsa bohlokwa le tse molaong (PPE), disebediswa le diphepelo tsa bongaka, mmoho le morwalo o mong o dumelletsweng ka molao ho feta ka madiboho a rona.
4. Re ile ra lokela ho hlophisa mekgwatshebetso ya rona e bohareng ya taolo hore e tle e tsebe ho phethahatsa mekutu ya kimollo ya lekgetho e tsebisitsweng ke mmuso.

Ka nako ena, ho bohlokwa haholo hore balefalekgetho kaofela ba dule ba ikobela tefo ya lekgetho.

Sena se bolela:

- Ho ingodisa ho ya ka molao nakong eo sena se hlokehang ka sona;
- Ho nehelana ka ditsebahatso, dikgutliso mmoho le dinyehelo tse amehang tsa lekgetho le tsa bolaodi ba meedi ka nako eo di hlokehang ka yona
- Ho etsa ditefo tse hlokehang ka nako, ntle feela le haeba ba na le ditlhophiso tse ding tse dumelletsweng le SARS.

COVID-19 e bakile hore re lekole botjha tsela eo re sebetsang ka yona. Ke lakatsa ho tsebisa Mafrikaborwa hore re ile ra tlameha ho tlisa botsitso pakeng tsa thomo ena ya rona ya bohlokwa ho latela ka moo e hlalositse ka teng, le tse ka bakelang basebetsi ba rona kotsi mmoho le balefalekgetho, bahwebi le ditsebi tsa lekgetho.

Jwale ebe re entse eng ho hlophisa mosebetsi wa rona botjha?

- Re ntlafaditse maiteko a rona a hore bongata ba balefalekgetho ba rona bo fetohela mekgweng ya rona ya dijithale.
- Re hlophisitse mokgwa wa rona wa tshebetso hore o bape le tsela e ntjha ya ho sebetsa.

Ke tla sebetsana le tsena ka mokgwa o tjena:

2. Taba ya pele, jwalo ka karolo ya PONELEOPLE ya rona ya 2024 re itlamme ho aha "SARS e bohlale ya sejwalejwale eo botshepehi ba yona bo sa belaelweng, e tlang ho hlonphuwa le ho tlotlwa ke bohle". Re entse qeto ya hore re sebedise qomatsi ena ya COVID ho potlakisa leeto la rona la ho fihlella ponelopele ena. Ke thabela ho le tsebisa hore dihlopha tsa rona tsa theknoloji le botsamaisi ba *data* di sebediste bosiu le motsheare mme tsa tlatsetsa meralo ya rona ya dijithale ka ditshebetso tse 30 tse akgang ka hare:

1. **Ngodiso ya hanghang bakeng sa PIT** - ke dingodiso tse ka bang 6 000 tse seng di etsahetse
2. **Tsebisano ya Ngodiso ya VAT** jwale e se e fumaneha ho e-Filing, sena se dumella barekisi ba VAT ho boha, ho printa kapa ho boloka Tsebisano ya Ngodiso - ke batho ba ka bang 5000 ba seng ba thusitswe
3. Balefalekgetho ba ka sebedisa **mokgwatshebetso o ntlafaditsweng wa e-filing**:
 1. Ho lekola maemo a bona a boikobelo ba tefo ya lekgetho
 2. Ho lekola botjha dintlha tsa bona tsa ngodiso
 3. Ho tlatsetsa bopaki ba ngodiso
 4. Ho fuma setlankana sa akhaonto - batho ka bomong le dikgwebo
4. Ba sa faeleng jwale ba ka **fana ka ditokomane tsa tshebetso** ka tsela ya *web* - ho fokotsa tlhokeho ya ho etela diofisi tsa rona - ho se ho fumanwe dinyehelo tse fetang 1200 ho fihlela jwale
5. Re se re **fanyehile tlhokeho ya hore re be le dipuisano tsa VAT** pele motho a ka ingodisetsa yona kapa ka mora hore a ingodisetse yona - ke balefalekgetho ba ka bang 3000 ba seng ba entse sena

6. Re **sibollotse le ho tjhorisa motjha wa netefatso ya dintlha tsa banka** ka ho sebedisa mokgwa o ntlafaditsweng wa ho nyalanya *data* le bohlale ba maiketsetso - re se re phethetse tse 14 800
 7. Re ntlafaditse **motjha wa ditaello tsa inthanete** (*on-line tax directives*) moo balefalekgetho ka bomong ba bona kapa ditsebi tsa bona tsa lekgetho di ka etsang kopo ka tsela ya e-Filing,
 8. Re **momahantse mokgwatshebetso wa rona wa imeile** le mokgwatshebetso botsamaisi ba hanghang ba dinyewe ho dumella balefalekgetho ho romella dipotso ka imeile - sena se dumelletse bongata ba basebetsi ba rona ho sebeletsa lapeng ho rarolla mathata a balefalekgetho - ho se ho rarollotswe tse ka bang 5000
 9. Re qadile ka **mokgwatshebetso wa ho hlophisa dikopano inthaneteng** bakeng sa balefalekgetho le ditsebi tsa lekgetho ba ntseng ba sa batle kapa ba sa kgoneng ho fetohela mekgweng ena ya dijithale - re entse sena ho qoba mela e sa hlokeheng makaleng a rona le ho tshehetsa mehato ya bophelo bo botle setjhabeng e mabapi le hore batho ba se atomelane.
 10. **Re ntlafaditse di-websaete** tsa rona ka lesedi le molemo mmoho le Dipotso tse Botswang Kgafetsa hore di thuse balefalekgetho, bahwebi le ditsebi tsa lekgetho - tsona di se di etetswe ke palo e kana ka 1,34 million, mme 80k ya tsona e mabapi le Covid-19
 11. Ha jwale re ntse re **hlopha botjha websaete** ya rona ho ntlafatsa tshebetso ya yona hore e ikamahanye le tsela e mabapi le matshwao a matjha ao re tlang ho a kgakola haufinyana.
 12. Re tla tsebeisa ka dintlafatso tsa tlatsetso ha re se re di phethela.
3. Taba ya bobedi, ho arabela melawana ya thibelo re hlophisitse **mekgwa ya rona ya tshebetso** ka mokgwa ona:
1. Re qadile ka ditlhophiso tse nne tsa mekgatlo hanghang:
 1. Re ntlafaditse **dipuisano le basebetsi ba rona kgafetsa** ka ho sebedisa dikanale tse ngatangata tsa bophatlalatsi, tsena di akga ka hare mangolo a tobileng batho ka bomong mmoho le dipuisano tse tswang ho nna ka sebele, ho latela boemo ba ditaba ka sepheo sa ho fadimehisa batho ka Covid-19, ho ba tsebisa ka ditlhophiso tsa tshebetso, le ka kakaretso ho dula o na le bona le ho ba hlakisetsa dintho le ho ba neha tiisetso.
 2. Re ile ra **ikopanya esale ka nako le botsamaisi ba mekgatlo ya basebetsi** hore ba tle ba kgone ho buisana le rona ka mokgwa o hlakileng le o tobileng hore ba tle ba tsebe ho utlwisisa ditlhophiso tse ntjha tsa tshebetso, le ho re bolella kgafetsa ka mathata a ka bang teng kapa ka dikgathatseho tsa basebetsi.

3. **Re thehile letsholo la Operations Bridge** ho hokahanya diketsahalo tsa letsatsi ka leng ho netefatsa botsitso pakeng tsa ditseko tsa balefalekgetho le bokgoni ba rona ba ho di arabela, ho netefatsa hore ho na le morethetho o tsepameng wa tshebetso ho phatlalla le mokgatlo mmoho le ho tshehetsa batsamaisi ba leng ka pele.
4. Re qadile ka **ditekolo tsa letsatsi ka leng** hore re dule re le malala-a-laotswe ho arabela tsela "e ntjha ya tshebetso" mmoho le ho tshehetsa tataiso le thupelo ya basebetsi.
5. Re qadile ka **dihlotshwana tse mmalwa tsa tshebetso** moo dihlopha tsa moralo, tse kgontshang le tsa tshehetso di tlang ho sebetsana le metjha ya tshebetso mmoho le ho hlophisa botjha maano le metjha e teng ya tshebetso hore e tsebe ho arabela "mokgwa o motjha" wa tshebetso.
6. **Re thehile Sehlopha sa Tshebetso sa Covid-19** ho ithuta melawana, ho sebedisa nonyomaikutlo le ho hlahloba boitokisetso ba dibaka tsa tshebetso le ho eletsa Khomeshenara.

2. **Hodima moo, re:**

- Dumelletse basebetsi ba rona ba seng matsatsing a phomolo, ho **sebelelsa lapeng** e le ho arabela maikemisetso a thibelo,
- Re qadile ka **sejule ya phapanyetsano** eo sepheo ka yona e leng ho fokotsa palo ya basebetsi ba rona ho di-Contact Centre hore ba fihle ho bonngwe borarong, mme re tla eketsa dipalo tse na hanyane ho latela bokgoni ba rona ba ho phethahatsa hore batho ba se atomelane.
- Re ntse re kwetlisa le ho thusa balefalekgetho, bahwebi le ditsebi tsa lekgetho ka **tsela ya di-Contact Centre** hore ba fetohlele metjheng ya rona ya dijithale le ho ba kgothaletsa hore ba sebedise inthanete.
- **Re fokoditse diketelo** makaleng a rona ka ho qala ka mokgwa wa ho etsa dikopano le hore basebetsi ba rona ba arabele dikopano tse dumelletsweng feela.

3. **Basebetsi ba lapeng**, moo ho hlokehang, ba ile ba thuswa ka:

- Phihlollo ya imeile le *data*,
- Phihlollo ya mokgwatshebetso o bohareng wa SARS ka tsela ya phihlollo ya marangrang a praevete a inthanete.

4. Ho latela mabaka a itseng, moo basebetsi ba lokelang **ho tla diofisng tsa SARS** ho tla phethahatsa diketsahalo tsa bohlokwa, re:

- Qadile ka mehato e matla ya bophelo bo botle setjhabeng ho ya ka ditaelo tsa Lefapha la Bophelo Bo Botle, mme morao tjena re qadile ka mehato ya polokeho mosebetsing ya Lefapha la Mesebetsi.
 - Hlophisitse botjha dibaka tsa tshebetso le tsa setjhaba hore re phethahatse mehato ya hore ba tho ba se atomelane.
5. Nakong ena kaofela dipalopalo tsa basebetsi ba rona di ne di tsamaya pakeng tsa 15% ho isa ho 30% ka nako eo thibelo e neng e qala ka yona mme ha jwale re ntse re eketsa tsena hanyane ho netefatsa hore re kgona ho arabela ditseko tsa balefalekgetho tsa ho phethahata thomo ya rona.
 6. Re dutse re le malala-a-laotswe ho arabela boemo bona bo dulang bo ntse bo fetofetoha ka potlako.
4. Mmuso o tsebisitse mehato e mmalwa ya Kimollo ya Lekgetho mme re ile ra lokela hore re hlophise mekgwatshebetso ya taolo ho netefatsa hore sena se phethahatswa ntle le tshitiso ho phatlalla le mokgatlo.
 5. Ka yona nako ena SARS e ile ya boela e fumana dikopo tse mmalwa tsa thuso ho tswa ho mafapha a mmuso, mabapi le ho sebedisa bokgoni ba rona ba ho nyalanya *data*, haholoholo ho tshehetsa le ho ntlafatsa botshepehi bo mabapi le ho ajwa ha mefuta e fapaneng ya kimollo.

Ho tse mabapi le ho nolofatsa tsa kgwebiano tlasa thibelo, ho na le mehato e mmalwa e nkilweng ho fihlella maikemisetso ka bobedi a ho bebofatsa kgwebisano e dumelletswe mme ka lehlakoreng le leng, ho ikamahanya le melao e mabapi le ho sireletsa diofisiri tsa rona tse ka pele tsa bolaodi ba meedi. Tsena di kentse:

1. Ditsebahatso tsa hanghang tsa bolaodi ba meedi di dumella bahwebi ho fana ka ditsebahatso tsa bona mme di dumella hore ho be le tshebetso e etsahalang hanghang ho bebofatsa kgwebisano ha ka lehlakoreng le leng e ntse e fokotsa ho kopana ha diofisiri tsa Bolaodi ba Meedi le Bahwebi.
2. Re qadile ka metjha ya ho sireletsa diofisiri tsa rona tsa bolaodi ba meedi mme tsona di akaretsa:
 - Ho hlwekiswa/sanithaesuwa ha dibaka tsa tshebetso
 - Disebediswa tsa Batho ka Bomong tsa Boitshireletso bakeng sa basebetsi ba rona ba ka pele
 - Tshebediso ya disebediswa tse sa hlokeng ho ama batho ha ho etswa diphenyo.

3. Ho buisana ka matla le bakgathatema ka sepheo sa ho hlakisa melawana ya thibelo le mehato e meng ya kimollo e amehang.
4. Re ntlafaditse tshebedisano ya rona le diakgente tse pakeng tsa mafapha:
 - Ho bebofatsa ho tsamaiswa ha morwalo le ho qoba tshubuhlellano madibohong a rona
 - Ho netefatsa tsamaiso e phethahetseng ya dithoto ho ya le ho tswa dinaheng tse mabapi ho bapa le dipehelo tsa molao

Re hlokometse hore ho na le diketsahalo tse ntseng di tswela pele tsa kgwebisano e seng molaong mme re bile le ditshwaro le dikgapo kgweding ena ya Mmesa:

- **Dikgapo tse 43** (tsa tsohle ho tloha ho disakarete ho isa ho dimonkwane).
- **Re hapile dintho tse 17** tsa boleng ba R2.6 million tseo haholoholo e leng disakarete, tahi le diaparo le dieta tsa mokokotelo.

2. BOTSAMAISI BA POKELLO YA LEKGETHO LE TSHEBETSO YA LONA

Tshebetso ya Pokello ya Lekgetho le ya Bolaodi ba Meedi e thefutswe haholo ka nako ena. Sena se tsamaya se ntse se fetofetoha mme re tla nne re ntlafatsa, feela haholoholo re tla be re sebetsana le:

1. Boemo ka kakaretso ba ikonomi ya Afrika Borwa nakong eo re neng re leba phephetsong ena ya Covid-19 empa bo ile ba mpefatswa haholo ke ho wela tlase ha maemo a botsetedi ho entsweng ke akgente tse pedi tse hlahlobang sena.
2. Kgahlamelo ya Kimollo ya Lekgetho ya COVID-19 ka ho qolleha
3. Diqeto tse entsweng ke mmuso ka nako ena ya Maemo a fapaneng a Thibelo di tla ba le kgahlamelo e tobileng hodima bokgoni ba ikonomi mmoho le hodima diketsahalo tsa ikonomi
4. Kgahlamelo ya kakaretso hodima Boikobelo ba tefo ya lekgetho

1. Boemo ka kakaretso ba ikonomi ya Afrika Borwa, Kgahlamelo ya ho wela tlase ha Maemo a Botsetedi le Covid-19.

1. Bekeng e fetileng Lefapha la Naha la Matlotlo le supile hore ho tla ba le qomatsi e kgolo ya ikonomi lefatsheng ka bophara haesale ho tloha ka nako ya Tetebele e Kgolo:
 - Ho lepilwe ho honyela ho ka bang -3% selemo sena se hodimo feela
 - Di-ikonomi tse tswetseng pele di tla thefuleha hampe ka kgonyelo ya -6.1%, ha
 - Di-ikonomi tse ntseng di tswela pele di lepa kgonyelo ya -1%
 - Di-ikonomi tsa dinaha tse ka tlase ho Sahara di lepa kgonyelo ya -1.6%
2. Bakeng sa Afrika Borwa, ho na le tse tharo tse ka etsahalang tse lehang diphetho tsa GDP tse pakeng tsa -5.4% ho isa ho -16% bakeng sa selemo se hodimo sa ditjhelete.

3. Diphetho tsa makgaolakgang di tla itshetleha hore na sewa sena se atile jwang lefatsheng ka bophara le mona lapeng le hore diqeto tsa mmuso tse mabapi le thibelo ya ho leka ho fokotsa ho ata ha vaerase le ho laola mafu ebile jwang.
4. Re ananela hore ho na le tsengata tseo re sa di tsebeng mme ho na le diphetho tse ngata le mekgwa ya ho lepa e ntseng e ntjhafatswa nako le nako.
5. Re tjamelane le tshebetso e mpehadi ya ikonomi haesale mme sena se mpefatswa le ho feta ke diphoso tsa popeho tsa ikonomi ya rona, tse akaretsang:
 - Nalane ya rona e mabapi le ho se lekane ho teng ha dibaka le bodulo e leng tse sokang di elwa sedi haesale demokrasi ya rona e qala.
 - Re ntse re na le diphetho tse fokolang tsa thuto mme sena se thefula bokamoso ba rona ho tsa boitsebelo.
 - Ho na le maemo a tlase le a sa amoheleheng a kgolo ya tsa basebetsi mme sena se mpefatsa mameo a seng a le mabe haholo a tlhokeho ya mesebetsi.
 - Ditheo tsa mmuso tse sa sebetseng hantle le tsona di na le kgahlamelo e mpe haholo ditjheleteng tsa mmuso - tsena di baka hore ho be le ditjeo tse hodimo haholo tsa sekoloto le infleishene ya ditheko.
 - Re na le lekala la praevete le se nang tlhodisano e kaalo mme ho thata hore ba batjha ba kene ho lona haholoholo dikgwebo tse nnyane.

2. KGAHLAMELO YA SENA POKELLONG YA LEKGETHO

1. Le ha re sa ntse re le maqalong a sena, maikutlo a rona a mantlha ke hore tshebetso ya pokello ya lekgetho e tla ba ka tlase ho tsebiso e entsweng Tekanyetsong ya Hlakola e neng e le pakeng tsa 15%-20%. Sena se bolela hore kwelotlase e ka ba ya nyolohela ho R285 billion.
2. Ho ya dihlahlobo tsa sethatho tsa tshebetso ya pokello ya lekgetho tsa kgwedi ya pele re ka tlaleha hore:
 - Kwelotalse ena e tsamayang ho R9 billion ka Mmesa e lekana le theoho ya 8.8% selemo le selemo.
 - Tse ka sehloohong tse kgannang sena di akaretsa:
 1. **PAYE e theohile ka 5.2% papisong le ngwahola**
 - **Ke beng ba mesebetsi ba 65 219** ba entseng ditefo ka Mmesa 2019, empa ha ba etsa ditefo ka Mmesa 2020 - sena ke boleng ba lekgetho ba R3.8b
 - **Ke beng ba mesebetsi ba 87 137** ba entseng ditefo ka Mmesa 2019, mme ba entse ditefo tse tlasana ka Mmesa 2020 - sena ke boleng ba lekgetho ba R6.1b

2. VAT ya lehae e theohile ka 4.3% papisong le ngwahola

- Palo ya barekisi ba faetseng le ho lefa e theohile ka 13% ho tloha ho 160 136 ka Mmesa 2019 ho ya ho 139 313 ka Mmesa 2020.
- Ke barekisi ba 139 313 ba lefileng selemong sena, ke feela ba 104 996 (75%) bao ileng ba boela ba lefa hape (ba ileng ba boela ba lefa hape ngwahola). Dipokello tsa barekisi bana ba etsang 75% ba ileng ba lefa dilemo tse pedi e honyetse ka R200m (0.9%). Sena se supa mathata ka hara motheo o bohareng wa lekgetho.
- Ditefo tsa selemo le selemo tsa kgwedi tsa bao ba faetseng di fokotsehile ka 20% mme sena ke boleng ba lekgetho ba R1.1b

3. Lekgetho la Thomelohare ka kakaretso le tlase ho la ngwahola ka 19.7%

- VAT ya thomelohare e theohile ka 25% papisong le ngwahola - **boleng ba lekgetho ba R1.1b**
- Dikgafa Bolaodi ba Meedi di theohile ka 11.8% papisong le ngwahola - **boleng ba lekgetho ba R100m**

4. Dikgafa tse itseng tsa makgetho a kahare ho naha di theohile ka 54.7% - boleng ba lekgetho ba R1.3b (ke R1.7b e tlasana ho tahi le disakarete, tse di thusitswe ke tokiso e bileng hodingwana ya R0.4b ya Levi ya Mafura)

- Re se re fumane dikopo tsa phanyeho ya tefo ho tswa ho balefalekgetho ba 3 tse mabapi le Tahi, Disakarete le Mafura
- Ha jwale re ntse re fuputsa ho se ikobele tefo ya lekgetho ho tsa tahi le disakarete
- Re utlwetse hore ho na le thekiso e seng molaong ya disakarete le tahi e ntseng e tswela pele ka nako ena ya thibelo - le ha sena se na le kgahlamelo a tlase ho ya ka diphesente tsa pokello yohle ya lekgetho, re hlahisa sena ka lebaka la bonokwane bo etsahalang.

5. Makgetho a Dikgwebo a tlase papisong le ngwahola ka 55.4%

- Kgwedi ya Mmesa ha se ya bohlokwa hakaalo ho tsa makgetho a dikgwebo empa ho bonahala eka ho na le kwelotlase hohle ntle feela le motlakase, kgase le metsi.

- Re lebelletse hore palo ya dikhampani tse etsang dikopo tsa hore dikgwebo tsa tsona di pholoswe e tla hola selemong se tlang.

6. Dipusetso tsa VAT di tlasana ka 12.5% ho feta ka moo ho neng ho akantswe ka teng

- Ditefo tsa dipusetso tsa VAT bakeng sa Mmesa di tlasana ka ha palo e itseng ya dikgutliso tsa khrediti e ile ya honyela ha ho bapiswa le ngwahola ka kgwedi ya Mmesa - boleng ba lekgetho ba R15.5b ha ho bapiswa le R17.7b ya Mmesa 2019

3. MEKUTO YA KIMOLLO YA LAKGETHO:

1. Ditshenyehelo tsa Kimollo ya Lekgetho ya Covid-19 feela di ka nna tsa fihla ho R70 billion ka lebaka la diphanyeho tsa lekgetho ntle ho ba le dikotlo le tswala, dikatoloso tsa Kgothaletso ya Lekgetho la Basebetsi mmoho le ho fanyehwa ha nakwana ha Levi ya Ntshetsopele ya Boitsebelo.
2. Palo ena:
 - E kentse R5 billion bakeng sa diphanyeho tsa nyewe ka nngwe feela re lepa hore palo ena e tla ba hodimo haholo, mme sena
 - Ha se a kenya bolepi ba kwelotlase ya kakaretso e mabapi le ho se ikobeletfo ya lekgetho ka lebaka la hore feela dikgwebo di thatafallwa ke tse mabapi le phallo ya tjehelete mme ka hona di sitwe ho lefa ditefo tse fanyehilweng selemong sena sa ditjehelete, kapa di lese ho lefa le/kapa di hloehe hohang.
3. Ka hona re lepa hore paloyohle ya kgahlamelo ya Mekutu ya Kimollo ya Lekgetho e ka ba hodingwana ho feta hlahlobo ya sethatho ya R70b

4. KGAHLAMALEO HODIMA BOKGONI BA IKONOMI KA LEBAKA LA COVID-19 LE THIBELO

Ho kgathatseha ho matla hoo re nang le hona ho tsa pokello ya lekgetho ha se feela ho wela tlase ha diketsahalo tsa ikonomi, empa le tahlehelo ya bokgoni ba ikonomi ka lebaka la dikgwebo tse kwalwang le ditahlehelo tsa mesebetsi. Kgahlamelo ya sena e tla utlwahala dikgweding tse tlang mme sena hape se itshetlehile hodima hore mmuso o tsamaisa ho kgutliswa ha diketsahalo tsa ikonomi ka tsela e jwang.

Bongata ba dikgwebo bo keke ba kgona ho fihlella phaello ka lebaka la bokgoni ba fokoditsweng mme di tla putlama. Ho ba kileng ba qala dikgwebo ho tloha maqalong, le

tla tseba hore ho thata jwang ho qala kgwebo - hangata ho nka dikgwebo tse 100 ho qala e le nngwe feela ka katleho! Ho lahlehelwa ke bokgoni ba ikonomi bo tla ba le ditlamorao tsa nako e telele pokellong ya lekgetho.

Ditekolo tsa rona tsa sethatho di tataiswa ke dintlha tsena tsa *data*:

1. Ho ya ka tlaleho ya STATSSA e mabapi le ho jewa le ho tjhona ha dikgwebo
 1. **Ho jewa ha dikgwebo ho nyolohetse ho 12.3%** ka Hlakola 2020 papisong le ka Hlakola 2019, mme ho na le keketseho ya dikopo tsa boithaopi
 2. **Ho tjhona ha dikgwebo ho eketsehile ka 13.9%** ka Pherekong 2020 papisong le ka Pherekong 2019
2. Ho ya ka **ditaello tse phethetsweng**, re na le tlaleho ya ho eketseha ha palo ya **basebetsi ba 1 622** ba nyaotsweng mosebetsing ka Mmesa 2020 papisong le kgwedi ya Mmesa 2019 - ena ke keketseho e ka bang 9% - Paloyohle ya batho ba nyaotsweng mosebetsing ka Mmesa ebile ka hodingwana ho 20 000.
3. STATSSA ebile ya etsa nonyomaikutlo ya hore batho ba bona ditaba jwang, yona e ne e tobile **dikgwebo tse ingodiseditseng VAT**, ho shebilwe nako ya 30 Tlhakubele - 13 Mmesa 2020, mme e tlalehile tsena:
 - Ke 42% ya dikgwebo tse ntshitseng maikutlo a hore di ka se kgone ho sebetsa tlasa sewa sena sa Covid-19
 - Ke 54% ya dikgwebo tse ntshitseng maikutlo a hore di ka kgona ho mamella nako ya dikgwedi tse 1 - 3
 - Ke 46.4% ya dikgwebo tse kwetsweng mamati a tsona nakwana
 - Ke halofo feela ya batho ba arabileng hore basebetsi ba bona ba keke ba ameha
 - Ke 36.8% ya dikgwebo tse lebelletseng hore di tla fokotsa basebetsi ba tsona
 - Ke 20% ya dikgwebo tse nyaotseng basebetsi ba tsona nakwana
 - Ke 28% ya dikgwebo tse fokoditseng dihora tsa tsona tsa tshebetso
 - Ke 85.4% ya dikgwebo tse boletseng hore tjhelete ya tsona e keneng e ka tlase ho ya tlwaelo ka nako eo
 - 2/3 ba dikgwebo di nahana hore kgahlamelo ena e tla ba e mpehadi ho feta ya tshithabelo ya ikonomi ya 2008/9
 - Ho dikgwebo tse 707 tse nontsweng maikutlo:
 - (i) Bohlahisi – 180
 - (ii) Kgwebisano – 71

- (iii) Dilojistiki le Dikgokahanyo – 52
- (iv) Ditshebeletso tsa Thekiso ya matlo le Ditshebeletso tsa Kgwebo – 44
- (v) Tsa kaho - 39

5. JWALE KE LAKATSA HO TSEPAMISA MAIKUTLO HODIMA SEHLA SE TLANG SA HO FAELA LEKGETHO

Ho feta pele, re hloka hore balefalekgetho ba dule ba ikobela tefo ya lekgetho! Re hlophisitse botjha Sehla sa ho Faela sa 2020 bakeng sa Makgetho a batho ka Bomong ka ho etsa diphetoho tsena tsa bohlokwa:

MOKGAHLELO WA 1: 15 Mmesa 2020 - 31 Motsheanong 2020 - HO FAELA KA BENG BA MESEBETSI

6. Ho ikobela tefo ya lekgetho ka Beng ba Mesebetsi ha ho tluwa ho tsa meputso (PAYE) ho bohlokwa haholo

- Re tla ba le tsepamiso e ntjha ho netefatsa hore Beng ba Mesebetsi ba fela ba ikobela boitlamo ba bona bo mabapi le ho faela le ho lefa makgetho a bona - Re lebelletse hore Beng ba Mesebetsi bohle ba ikobele ka botlalo hobane sena se netefatsa hore basebetsi ba bona ha ba be le mathata ha e nako ya bona ya ho faela e fihla.
- Beng ba Mesebetsi, ka molao ke diakgente tse kgethilweng ka molao tsa SARS - Re hopotsa Beng ba Mesebetsi hore ho bokella lekgetho la lekeno ho tswa ho basebetsi ba bona mme ba be ba sa le fetisetse ho SARS, ke tlolo ya molao.

7. Boikobelo ka ba fanang ka Lesedi la Mokga wa Boraro

- Re batla ho ipiletsa ho Beng ba Mesebetsi, le ho banehedi ba bang ba lesedi la mokga wa boraro ho phethahatsa tlhoko ena **mafelong a Motsheanong 2020**.
- Lesedi la Mokga wa Boraro le re dumella ho sebedisa *data* le bohlale ba maiketsetso ho etsa dihlahlobo tsa makgaolakang tsa balefalekgetho ba tlwaelo le ho fana ka tshebeletso e phethahetseng ho boholo ba balefalekgetho ka bomong ba bona.
- Banehedi ba Mokga wa Boraro ba akaretsa:
 1. Beng ba mesebetsi
 2. Dibanka
 3. Dikhampani tsa Ditshebeletso tsa Ditjhelete tse tsamaisang matlole a peho ya meja fatshe le dikema tsa penshene
 4. Dipolokelo tsa Kalafo le dikema tsa inshoreense
- Hodima moo, SARS e tla sebedisana le Rejistara ya Naha ya Palo ya Setjhaba, Rejistara ya Dikhampani mmoho le Ofisi ya Ditokomane tsa Thuo

MOKGAHLELO WA 2: 1 Phuptjane 2020 - 31 Phato 2020 - HO NTJHAFATSWA HA DIFAELE TSA LEKGETHO

8. Ka nako ena balefalekgetho ba koptjwa ho ikopanya le SARS ho netefatsa hore difaele tsa bona tsa lekgetho di motjheng, ho lekola hore na di ntse di le hantle na, le ho lekola dintlha tsa banka, diphetoho tsa aterese, jwalo jwalo. Marangrang a SARS a inthanete a fumaneha ho etsa bongata ba tsena. Ditekolo tsena jwale di se di tla etswa inthaneteng pele ho Sehla sa ho Faela.
9. Lesedi lohle le morao la mekga ya boraro le lona le tla latedisiswa ka nako ena ya thibelo ho netefatsa hore *data* ya rona e feela e le e tshepahalang. Banehedhi ba lesedi la mokga wa boraro, ho akareditswe beng ba mesebetsi ba ntseng ba ngangella ho dula ba sa ikobebe tefo ya lekgetho, ba tla qoswa nakong ena.
10. Mokgahlelong ona ho tla ba le palo e kgolo ya balefalekgetho ba tlang ho fumana dihlahlobo tsa hanghang mme ba tla fuwa monyetla wa ho tiisa kananelo ya dipheho tsa hlahlobo ho ya ka SARS.
11. MOKGAHLELONG ONA WA 2, balefalekgetho ka bomong ba bona ba lokelang ho faela empa sa fumana hlahlobo ena ya hanghang ba ka faela esale ka nako ka inthanete ebang beng ba bona ba mesebetsi e le banehedhi ba lesedi la mokga wa boraroempa ba sa ikobebe tefo ya lekgetho ka botlalo (sena se bolela hore ha ho sekoloto sa PAYE se tlang ho ananelwa ntle le tlhophiso ya phanyeho e entsweng ka nepo).
12. Batho ba sa hlokgeng ho faela ba tla tsebiswa jwalo.
13. Batho ba lokelang ho faela ka nako ya Mokgahlelo wa 3 ba tla tsebiswa jwalo.

MOKGAHLELO WA 3: 1 Loetse 2020 - 31 Pherekong 2020 - HO FAELA KA BASEBETSI

1. Batho ba lokelang ho faela ba tla hopotswa jwalo.
2. Batho bao e seng balefalekgetho ba nakwana kapa ba sa kang ba ananela sephetho sa hlahlobo ya hanghang ba lokela ho faela ho tloha ka la **1 Loetse** ho fihlela ka la **16 Pudukwana 2020** mme ba kgothaletswa ho faela ka tshebediso ya dikanale tsa inthanete ho fokotsa diketelo diofising tsa rona.
3. Batho bao e seng balefalekgetho ba nakwana, ba **sebedisang Makala** a rona ba na le ho fihlela ka la **22 Mphalane 2020** ho faela.
4. Balefalekgetho ba nakwana ba sa kang ba ananela sephetho sa hlahlobo ya hanghang ba lokela ho faela ha ba se ba loketse ho etsa jwalo empa ba etse sena ho eso fete la **31 Pherekong 2021**.

6. MAIKUTLO A KA KA MORA HORE HO FETE SELEMO KE KGUTLETSE SARS

Ha ke phethela ke lakatsa ho hetla le ho bua ka tse etsahetseng dikgweding tse 12 tse fetileng haesale ke qala mona ka la 1 MOTSHEANONG 2019.

Ho fihlela jwale ke ntho e tsejwang ke bohle hore SARS e bile le mathata a ho nyehla ha botsamaisi le tshepo mmoho le ho nyahama ho matla haholo ha basebetsi, mmoho le tshenyeho ya serti e bakileng hore setjhaba se lahlehelwe ke tshepo. Sena se bonahetse ka kwelotlase e ntseng e tswela pele ya tshebetso ya pokello ya lekgetho, maemo a boikobelo ba tefo ya lekgetho mmoho le ho nyehla ha boitshwaro bo botle ho tsa lekgetho.

Leeto la ho aha botjha SARS le qadile ka tekolobotjha ya botshepehi le tshebetso ya boetapele bo ka sehloohong ba SARS.

Kajeno nka tlaleha tswelopele e seng e entswe tjena:

14. Re se re arabetse boholo ba ditaba tse mabapi le botshepehi ba boetapele

15. Re qadile ka lenaneo la ho boha botjha SARS le ho e aha botjha mme lona le akaretsa:

1. PONELOPELE E bakang morolo ya 2024
2. Maikemisetso a mawala a SARS a itshetlehleng hodima boikobelo ba tefo ya lekgetho ka boithaopi
3. Kajeno re ile re fana ka tlaleho dikomitngi tsa palamente
 - ka Moralo wa rona wa Mawala a dilemo tse 5
 - le Moralo wa Selema ka seng wa Phethahatso ya Tshebetso

16. Ho tshhetsa Maikemisetso a rona a **Mawala re na le Maikemisetso a 9**

1. Ho fana ka **Tihakisetso le Tiisetso** ho balefalekgetho le bahwebi mabapi le boitlamo ba bona ho tsa Lekgetho
2. **Ho Nolofalets**a Balefalekgetho le Bahwebi ho Ikobela le ho phethahatsa boitlamo ba bona
3. **Ho fokisa** Balefalekgetho le Bahwebi ba sa ikobeleng tefo ya lekgetho, le hore sena se **ba thatafalle le ho ba qosa tjehele e ngata**
4. Ho sibolla sehlopha sa **basebetsi se sebetsang ka thata, se fapaneng, le se kgonang ho tenyetseha**
5. Ho atolosa **tshebediso ya data** ho ntlafatsa botshepehi, le ho fumana mahlale le ho ntlafatsa diphetho
6. **Ho etsa hore mekgwatshebetso ya rona e be ya sekwalekwale** hore e tle e fane ka ditshebetso tsa dijithale le tse tshorileng
7. **Re tla kgothaletsa boitelo**, diphetho tsa boleng le tshebetso e hlwahlwa

8. Re tla sebetsa mmoho le Bakgathatema ho ntlafatsa tikoloho ya tsa lekgetho

9. Re tla kgutlisa tshepo ya setjhaba hodima mokgwatshebetso wa taolo ya lekgetho

17. Re hlophisitse basebetsi ba rona ka tsela e tlang ho arabela Maikemisetso ana a Mawala a 9

1. Popeho ya Dihlotshwana tse 3:
 - Dipuisano le Balefalekgetho
 - Moralo le ho tliswa ha bokgoni
 - Tshebeletso le Tshehetso ya Kgwebo
2. Tlhophiso ya Mabatowa:
 - Mabatowa a 9 ho ya ka Dibaka
 - Dikarolwana tse 3 tsa Balefalekgetho
3. Tlhophiso e lekotsweng botjha ya Popeho ya Boetapele le Tlaleho

18. Jwalo ka karolo ya ho aha botjha moralo wa motheo re qadile ka tsena:

- Ho boela re tsepamisa maikutlo hodima Boitelo ba se lokelang ho etswa
- Ho aha botjha Mokgwatshebetso wa Boetapele
- Ho ba le lenaneo le tshepehang la Dipuisano le Basebetsi

19. Ho ntlafatsa Tshebetso ya Pokello ya Lekgetho eo re seng re qadile ka yona

- Maemo a Ofisiri e ka Sehloohong ya Pokello ya Lekgetho
- Ho tsepamisa maikutlo ka ho qolleha Lenaneong la rona la Boikobelo ba Tefo ya Lekgetho
- Lenaneo le Tsepameng la Phumanohape ya Lekgetho
- Boithuto ba Sekgeo sa Lekgetho tlasa Moahlodi Dennis Davis

20. Ho aha botjha SARS ho tla nka nako le boiteko bo sa fetofetoheng.

- Diphephetso tsa jwale tse tliwang ke Covid-19, ho theoha ha maemo a botsetedi, mmoho le kgonyelo e kgolohadi e etsahetseng haufinyana tjena, ka nqa e nngwe e re thatafallditse mosebetsi, FEELA LE HA HO LE JWALO
- Ka yona nako eo, re lehlohonolo ho ba le motheo o matla le banna le basadi ba ikemiseditseng, mmoho le qomatsi eo re ikemiseditseng ho tobana le yona.
- Re dutse re ikemiseditse le ho ba morolo wa ho hahamella ho phetha mosebetsi ona wa bohlokwa eo re fuweng monyetla wa ho o etsa.

KE A LEBOHA!

EDWARD CHR KIESWETTER

KHOMESHENARA YA SARS

5 Motsheanong 2020